

TURINYS

DZŪKIJA ŠIANDIEN

Vida Grišmanauskienė
Alytus sujungia 3

Algimantas Černiauskas
Užėiviai „Čiulba ulba“ šviesoje 7

Eglė Kašėtienė
Dzūkų kultūros renesansas pats savaime neįvyks, arba kaip kilo sumanymas rengti festivalį „Čiulba ulba“? 10

ISTORIJA

Rimantė Černiauskaitė-Kėrienė
Dingusių jotvingių pėdsakai atvedė į Leipalingį 18

Giedrė Karlonaitė
Varėnos ir Druskininkų kraštų gyvenimas Lenkijos okupacijos metais 22

Albinas Čaplikas
Prezidentienė Sofija ir Daugai 25

TAUTODAILĖ

Rūta Averkienė
Saulės Lazaravičienės juostos, verbos ir sodai 31

MŪSŲ PAVELDAS

Dr. Margarita Janušonienė
Alytaus Šv. Angelų sargų bažnyčios sakralinis paveldas 36

ETNOGRAFIJA

Dalia Blažulionytė
Šilinių dzūkų grybavimo tradicija 44

Rasa Stanevičiūtė
Dzūkų divonų kodai 52

KALBOTYRA

Dr. Asta Leskauskaitė
Kaip kai kuriuos grybus vadina vakarų dzūkai 57

KALBĖKIME DZŪKIŠKAI

Scholastika Kavaliauskienė
Kad neužaugtų ciej vieši kelaliai... 59

LITERATŪRA

Dr. Donata Mitaitė
Dzūkija Alfonso Maldonio poezijoje 61

Vytautas Kazieja
Kartu su miško dvasiom 66

Juozas Žitkauskas
Eilėraščiai 68

LITERATŲ KLUBAS „TĖKMĖ“

Emilija Lukšytė-Krušininė
Naujausias literatų klubo „Tėkmė“ knygos 72

Birutė Orinienė
Eilėraščiai 73

LITERATŲ KLUBAS „JIEVARAS“

Renata Česnulevičienė
Po svetingais bibliotekos sklautais 75

ANOTACIJOS

Margarita Janušonienė
Naujų knygų apžvalga 77

APIE AUTORIUS 80

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

2022 / 1 (43)

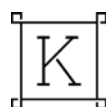
Leidžia
Asociacija „Dzūkų kultūros draugė“ ir
Alytaus apskrities literatų klubas „Tėkmė“
Savanorių g. 6, LT-62142 Alytus
El. p. ceslovasskar@gmail.com
Leidžiamas nuo 2000 m.

ISBN 1648-0384
UKD 82(474.5) (51)
Da-109

REDAKTORIUS
Česlovas Skaržinskas

REDAKCIJINĖ KOLEGIJA
Giedrė Bulgakovienė
Algimantas Černiauskas
Mindaugas Černiauskas
Audronė Jakunskienė
Dr. Asta Leskauskaitė
Rita Makselytė
Regina Rasimienė
Juozas Žitkauskas

RĖMĖJAI

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

ALYTAUS MIESTO
SAVIVALDYBĖ

DRUSKININKŲ
SAVIVALDYBĖ

VARĖNOS RAJONO
SAVIVALDYBĖ

Kalbos redaktorė Sandra Balžekaitė
Dailininkė-dizainerė Neringa Kononova
Viršelio dailininkas Zenonas Bulgakovas

Žurnalo viršeliuose – Miško Motės nuotraukos.
Pirmajame viršelyje – „Alytus – Lietuvos kultūros sostinė 2022“.
Antrajame viršelyje – „Alytus – Lietuvos kultūros sostinė 2022“ atidarymo renginys. Pasiruošimas.
Trečiajame viršelyje – „Alytus – Lietuvos kultūros sostinė 2022“ atidarymo renginys. Teatralizuotas turas „Jurgio Kunčino Alytus“.
Ketvirtajame viršelyje – „Alytus – Lietuvos kultūros sostinė 2022“.

Leidykla UAB „Kamonada“
Antano Baranausko g. 17, Utena
Tel. 8 699 83 088
El. p. redaktorius.utenis@gmail.com
Tiražas 1 000 egz. Kaina sutartinė.

Eglė Kašėtienė

DZŪKŲ KULTŪROS RENESANSAS PATS SAVAIME NEĮVYKS, ARBA KAIP KILO SUMANYMAS RENGTI FESTIVALĮ „ČIULBA ULBA“?

Festivalio sumanytojai Eglė ir Rokas Kašėtos. Vidmanto Balkūno nuotrauka

Tęsiame Eglės Kašėtienės pasakojimą apie pirmuosius dzūkų kultūros festivalius „Čiulba ulba“, jų kūrimą, motyvaciją ir augimą. Šioje dalyje ji aprašė antrąjį – Marcinkonyse 2021 m. vykusį festivalį, skirtą Juozui Averkai atminti.

Pradžia – 2021 m. žurnalo „Dainava“ 42 nr.

Idėjų ir ambicijų sproginimas kuriant antrąjį Dzūkų kultūros festivalį „Čiulba ulba“

Nepraėjus nė mėnesiui po pirmojo festivalio jau buvome apsisprendę – antrąjį skirsime Juozui Averkai – Marcinkonių kaimo šviesuoliui, tautosakos pateikėjui ir rinkėjui, knygnešiui, tremtiniui, Marcinkonių kaimo etnografinio ansamblio įkūrėjui ir folklorinio judėjimo aktyvistui. Taigi festivalis vyks Marcinkonyse. Šįkart, jau mąstydamą apie tai, kaip išradingai paminėti 110-ąsias J. Averkos (1911–1998) gimimo metines, darsit atsiverčia ir perskaičia Laimos Purlienės parengtą ir sudarytą knygą „Mūsų dėdė Juozas. Juozo Averkos tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Atsiminimai apie Juozą Averką“. Lapkričio mėnesį pradėjome kurti programą, mat jau vyko

Lietuvos kultūros tarybos finansavimo konkursas. Pirmiausia mūsų sumanytą atskleidžiau J. Averkos bendražygei, draugei ir minėtos knygos rengėjai L. Purlienei. Ji labai susijaudino ir nudžiugo dėl tokio mudviejų su vyru sprendimo ir prasitarė, kad jau manė, jog J. Averką visi pamiršo.

Kūrėme antrąjį festivalį remdamiesi pirmojo pagrindu, tačiau parengėme gerokai didesnę programą ir išgryninome festivalio temas bei joms atskleisti skirtas renginių formas. Nutarėme, kad pagrindinės festivalio temos yra keturios: asmenybė – J. Averka, istorinė-etnografinė Dzūkijos praeitis ir senoji kultūra, Dzūkijos gamtos vertybės bei naujoji kūryba tradicinės regiono kultūros pagrindu. Šioms temoms atskleisti pasirinkome skirtingas renginių formas: praktinius mokymus, žygius, ekskursijas, pasirodymus scenoje, parodas, paskaitas, filmų peržiūras, na, ir, žinoma, *vakaruškas* bei pasidainavimus prie laužo. Pradėję kurti programą supratome, kad į tris dienas net nebetilpsime – tad suplanavome keturių turiningų dienų festivalį. Žinoma, ir vėl rūpinomės naujosios programėlės-dainynėlio parengimu bei leidyba, atributikos kūrimu, o tarminėi komunikacijai apsisprendžiau naudoti būtent Marcinkonių kietąjį dzūkavimą. Kadangi mano pačios dzūkavimas daugiau pereinamojo tipo – tarp minkštojo ir kietojo (toks paplitęs Mančiagirėje, Zervynose, Žiūruose, Puvočiuose), kietąjį teko prisijaukinti ir atrasti tam tikras tendencijas: pavyzdžiui, iš pradžių keistokai jausdavausi rašydama žodį „partnerai“, „akskūrsija“, „sodzus“, bet paskui pripratau ir net pamėgau tą kietąjį dzūkavimą. Žinoma, kuriant tekstus festivalio knygelei ar mudviejų su Roku montuojamam filmui apie J. Averką, vėl teko neišvengiamai konsultuotis dėl tam tikrų posakių ar žodžių su mūsų tarminės kalbos konsultante Darnute Valentukevičiene.

O mano dešinioji festivalio ranka Rokas Kašėta, radęs labai aiškią motyvaciją ir padrąsintas nebe tik mano, bet ir pirmajame festivalyje susirinkusių žmonių palaikymo, dar rimčiau ėmė užsiimti dzūkodelikos kūryba. Praėjus mėnesiui po festi-

valio Zervynose nufilmavome klipą dainai „Tokį rytą“, kurios tekstas – R. Sadausko eilėraštis. Nė vienas iš mūsų negalėjome įsivaizduoti, kad dzūkodelika išgyvens tokį pripažinimą ir, net drįsčiau sakyti, sprogimą. Nesitikėjome nei tokio žiniasklaidos dėmesio, nei kad per keletą dienų šio klipuko peržiūros gerins rekordus Lietuvos „Youtube“ platformoje. Tai buvo labai aiškus ženklas, kad tarminės kūrybos reikia: jos žaismė ir subtilus pateikimas pritraukia net vaikus, kurie kaip pasiūtę dzūkiškai dainavo „Tokį lytų, cik sitokį cykų liudeno lytų...“. Rokas pradėjo kurti dar daugiau dainų bei plėtoti pirmąsias sukurtas, pasidalijo dar keliomis, kurios taip pat sulaukė daug dėmesio. Prasidėjo netikėčiausi kvietimai koncertuoti pradedant pirtininkų, kaimo bendruomenių renginiais, privačiais vakarėliais, baigiant didžiausiuose šalyje vykstančiuose šiuolaikinės muzikos festivaliuose, tiesiogiai LRT radijuje ir t. t. Šiandien jau esame išleidę ir Roko debiutinį albumą „Dzūkodelika“, kurio populiarumas mums labai ryškiai signalizuoja: regioninė kultūra gali būti ir šiuolaikinė, aktuali, tačiau išlaikanti krašto savastį!

Turėdama omenyje, kad negaliu šiame straipsnyje aprašyti visko, nepasakosiu apie antrojo festivalio organizavimo užkulius ir kūrybinį procesą, o iškart pereisiu prie to, kas gi 2021 m. birželį įvyko Marcinkonyse – didžiausiame Lietuvos kaime – ir kaip buvo paminėtos J. Averkos gimimo metinės, nors gal labiau tiktų sakyti – kaip atšventėme Dėdės Juozo 110-ąjį gimtadienį. Paminėsiu tik tai, kad ruošti šiam festivaliui pavasarį buvo labai sudėtingas metas, nes Lietuvoje vyko antrasis karantinas, kurio metu veikė galybė ribojimų susitikimams, renginiams. Prisireikė daug jėgų neprarasti vilties ir ruošti festivaliui tikintis, kad įvyks stebuklas, ir visos tos pastangos nenueis veltui. Mūsų laimei, birželį renginiai jau galėjo vykti. Mūsų antrasis „Čiulba ulba“ tapo pirmuoju 2021 m. (dar karantinui tebesitęsiant) įvykusi festivaliu Lietuvoje. Toks, koks buvo suplanuotas (su daugybe kontaktinių veiklų), jis galėjo vykti tik reikalaujant Galimybių pasų arba neigiamų COVID testų atsakymų. Savaime suprantama, tai dalį žmonių papiktino. Tačiau mes vis tiek dirbome. Suorganizavome net testavimo punktą buvusioje Marcinkonių mokykloje. Manau, kad jei ne šios aplinkybės, festivalyje būtų dalyvavę gerokai daugiau žmonių – vis dėlto tuo metu šie reikalavimai dar buvo naujovė.

Ką gi nuveikėme antrajame „Čiulba ulba“, vykusiame Marcinkonyse 2021 m. birželio 24–27 d.?

Susirinkome pulką savanorių, kurių dalis į Marcinkonis atvyko jau prieš festivalį ir padėjo paruošti ir įrengti didžiulę

šventės erdvę – pievą, kurioje anksčiau būta mokyklos stadijono, bei sutvarkė miškelį į festivalį atvykusiems svečiams įsikurti. Talkino ir Varėnos kultūros centro, Dzūkijos nacionalinio parko direkcijos, Marcinkonių daugiafunkcio centro darbuotojai. Didžiausias iššūkis buvo paskutinį pasiruošimo festivaliui vakarą netikėtai paruoštą erdvę uždažiusi ledais kruša ir smarki liūtis. Skubiai nusirengę rūbus, likę tik su apatiniais, išbėgome į krušą gelbėti amatininkų palapinių, nes žinojome: nuo besikaupiančio jų medžiaginiuose stoguose vandens tuoj ims lūžti lentos. Spėjome išgelbėti pusę, o kitą jų dalį teko ankstų rytą taisyti ieškant tam lentų. Labai džiugino savanoriavęs Marcinkonių jaunimas – jie buvo visur pirmi, kad ir ko paprašysi. Tik vėliau supratau, kokią festivalio ir kartu gimtųjų Marcinkonių reikšmę jie pajuto, kaip pamatę, jog net pačiuose Marcinkonyse baigiamo pamiršti J. Averkos pažinti ir pagerbti čia prisirinko tiek daug žmonių, patys jį atrado ir susidomėjo. Negana to, po festivalio jie nustojo tėvus mokyti „normaliai“ kalbėti ir piktintis dėl jų „kaimietiško šnekėjimo“, bet ir patys pradėjo stengtis dzūkuoti. Jie pajuto tarmės grožį ir net patikėjo jos prestižu! Jie iš naujo pamilo gimtąjį Marcinkonių kraštą, įvertino jo turtus ir net pažadėjo mudviem su Roku, kad jo niekada nepaliks – na, gal išvyks studijuoti, bet būtinai sugrįš čia gyventi.

Įžanga į festivalį įvyko birželio 24 d. vakarą – *četvergan* Marcinkonyse suorganizavome Rusų šventę. Apskritai festivalio datas pasirinkome ne atsitiktinai – J. Averka 1983 m., tuo metu jau gyvendamas Pavilnyje ir aktyviai dalyvaudamas folklorinėje veikloje, pasisėmęs įkvėpimo Kernavėje, gimtuosiuose Marcinkonyse surengė pirmąją Rusų šventę. 1998 m. jam mirus ir neatsiradus kitam iniciatyviam žmogui, ši graži tradicija nutrūko. Šiandien kaime net Joninės nebėra švenčiamos. Taigi antrajam festivaliui parinkome būtent šio magiško laiko datas ir nutarėme prie tos pačios Grūdų upės pradėti festivalį Rusų šventimu. Teko pasirinkti kitą upės vingį, mat tas, kuriame anuomet žmonės per naktį šokdavo ir dainuodavo, šiandien jau užaugęs tankiu alksnynu. Taigi šventė vyko prie Šaudzyklos kalno, iki kurio atvedėme maždaug 200 žmonių nuo buvusios Marcinkonių mokyklos – pagrindinės festivalio erdvės. Ten jau stovėjo į Marcinkonis atvykusiųjų palapinės, o moterys, laukdamos vakaro apeigų, iš aplinkinių pievų gėlių spėjo nusipinti vainikus. Grūdų vingyje Merkinės jaunimo etnokultūros klubas „Kukumbalis“, kuriam vadovauja nuostabi šeima – Rita ir Vytautas Černiauskai, pastatė ir žolynais apipynę vartus, pasitiko visus šventės dalyvius tarpuvartėje pildami iš *usbonų* Grūdų vandenėlį sakraliam apsiprausimui ir prie sukurtos ugnelės pravedė Rusų apeigas. Po apeigų pakviečiau L. Purlienę pasidalyti prisiminimais apie Rasas, ku-

rias čia organizuodavo J. Averka. Laimutės pasakojimas buvo labai gyvas, nes ji pati buvo pagrindinė šių švenčių rengimo padėjėja, emocionalus, pripildytas ir nostalgijos, ir skaudžių pasakojimų apie J. Averkos patirtis tremtyje bei jo aktyvizmą etninės kultūros lauke grįžus į Lietuvą. Kai Laimutė baigė savo pasakojimą, „Kukumbalis“ pakvietė šventėje dalyvavusias moteris išsiburti – nusipintus vainikus mesti ant sausos pušies šakelių ir taip sužinoti, kada išteks. Nors iš pradžių visų aki-vaizdoje radosi mažai tam pasiryžusių moterų, po kelių drąsesniųjų bandymų įsitraukė ir kitos, ir net vienas vietinis pensinio amžiaus vyras, kuris, neaišku kodėl, taip pat buvo nusipynęs vainikėlį. Žmonės, sustoję ratu aplink tą būrimo pušelę, palaikė besiburiančias padrašinimo šūksniais ir ovacijomis, kai metamas vainikėlis pakibdavo ant šakos. Po šių burtų merginos jau galėjo paleisti savo vainikėlius Grūdų upe plaukti tolyn – tai irgi senas paprotys: vainikėlį radęs jaunuolis atkeliaus pas jį pynusią merginą pirštis. Vakaras buvo labai karštas, tad vandenyje tarp leidžiamų vainikėlių, nepakėlė tvankumos, turškėsi vaikai. Tai buvo taip natūralu, kad manau, jog niekam nepagadino apeiginės šventės nuotaikos. Prie upės Rasų šventei pritinkančias dzūkiškas giesmes pradėjo pasimainydami giedoti Vilniaus miesto folkloro ansamblis „Mindrė“ (vad. R. Ambrazevičius), Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės folkloro ansamblis „Vilnelė“ (vad. L. Purlienė) ir, žinoma, šios Rasų šventės šeimininkai „Kukumbalis“. *Saulalai laidziancis*, žmonės, vedami R. Černiauskiene, užkopė ant Šaudzyklos kalno palydėti ilgiausių metų dienų šviesos specialiomis giesmėmis. Galiausiai „Kukumbalio“ jaunimas, kurio dalis narių festivalyje savanoriavo jau antrus metus, nuo šventinės ugnies užsidegė fakelus ir juos nešdami parvedė visus atgal į pagrindinę festivalio erdvę buvusiam mokyklos stadione. Beje, kad ta pieva – buvęs stadionas, turbūt nesuprato nė vienas to iš anksčiau nežinojęs žmogus. Vienintelį stadi-

ono relikvą – aprūdijusius futbolo vartus – buvome apipynę šieniu ir nuo jų pakabinę sūpynes. Visi, su kuriais kalbėdama tą erdvę pavadindavau stadionu, išplėsdavo akis: „Kas? Stadionas? Kaip tai? Kur jis?“ Merkinės jaunimo parnešta ugnimi buvo uždegtos viduryje pievos iškeltos stebulės – taigi, *Saulalai paskavojus* už miško, užtekėjo nauja šviesa – taip prasidėjo antroji Rasų šventės dalis – *vakaruška-nakcišokiai*. Tą vakarą šokiams groti prikviečiau nemažai muzikantų: pirmieji grojo šaunūs „Vilnelės“ muzikantai, po jų – „Mindrė“, tada garsusis Varėnos armonikierius Pranas Ulbinas, tebegrojantis dzūkiškas polkas prieškarine vokiška „Honer“ armonika, o galiausiai iš Leipalingio atvykęs armonikierius Zigmas (Kazimieras) Žilionis, pagrojęs ištvermingiausiems šokėjams dzūkiškų valsų melodijų. Vakaras buvo be galo tvankus, muzikantai parodė tikrą ištvermę ir iškentėjo juos puolančius uodus ir visokiausius mašalus, o šokėjai šokdavo, paskui pailsėdavo, atsigaivindavo ir vėl grįždavo pašokti. Galiausiai, be jokių kvietimų iki paryčių ant kojų išsilaikę šventės dalyviai nutarė pašokinėti per didįjį laužą.

Pėtnyčia prasidėjo nuo Dzūkijos nacionalinio parko direkcijos darbuotojų Virginijos Pugačiauskienės ir Dalios Blažulionytės vedamų ekskursijų po Marcinkonių kaimą, kurių metu svečiams papasakojo apie šilinių dzūkų kaimų ypatumus, architektūrą, Marcinkonių kaimo istoriją, atvedė prie pirkaitės, kurioje gyveno J. Averka. Ekskursijose dalyvavę žmonės galiausiai buvo atvesti į Etnografinę sodybą-muziejų, kuriame laukė tolesnė festivalio programa.

Alytaus kraštotyros muziejaus Etnografijos-ikonografijos skyriaus vedėja Rasa Stanevičiūtė sodyboje pristatė iškabintą lininių *abrūsėlių*, atrinktų iš muziejaus fondų, parodą bei šviežiai išleistą katalogą „Lininiai dzūkų abrūsėliai“. Entuziastinga, jauna muziejaus darbuotoja papasakojo ne tik apie dzūkiškų *abrūsų* tipus, bet ir jų sakralaus panaudojimo būdus, pakvietė visus iš arti apžiūrėti kiekvieno eksponato raštus, perskaičyti ant dalies jų išaustus žodžius.

Po parodos atidarymo ir katalogo pristatymo tame pačiame sodybos kluone vyko dviejų tautinio kostiumo tyrėjų ir siuvėjų Astos Vandytės ir Dianos Tomkuvienės paskaita „Kap rangės dzūkai XIX a. pab. – XX a. pr.“ Paskaitos metu senosios aprangos specialistės parodė senų nuotraukų iš Marcinkonių kaimo bei papasakojo, kokie audiniai ir kokių formų drabužių dalys buvo siūtos, dėvėtos švenčių bei darbadienių metu aptariamam laikotarpiu, kaip jos dekoruotos.

Vidurdienį Marcinkonių geležinkelio stoties galerijoje, kurią kuruoja 2013 m. Šklėrių kaime apsigyvenusi menininkė ir meno kuratorė Laura Garbštienė, buvo atidaryta jos pačios autorinė paroda „Aš kirvarpa“. Stotyje išeksponuotus

Laima Purlienė prie Grūdų dalijasi prisiminimais apie Juozo Averkos organizuotą Rasų šventes. *Vidmanto Balkūno nuotrauka*

jos augalais dažytos vilnos vėrinius bei ant didžiulės pakylos užkeltas *parėdzytas* audimo stakles, kuriose keitėsi audžiantys žmonės, menininkė pristatė taip: „Parodoje atrasite mišką, kuriuo tampa avių kūnų dalys, bet kartu tai ir mano pačios pėdsakas, iššėtas laike. Taip pat rasite audėją, kurio(-ios) veikimas, pats audimo procesas yra savaime svarbus ir vertingas, atsietas nuo ekonominės, etnografinės ar mokslinės vertės, taip, kaip ir vabalas, graužiantis medį ir liaudyje vadinamas kirvarpa, netarnauja kokiam nors aukštesniam tikslui. Tiesiog yra. Vabalų irgi gali pasitaikyti, bet jų galite ir nesutikti. Jie bus palikę savo raštus.“

Rasos an šaudzykos kalno. 2021 m. Marcinkonys. *Vidmanto Balkūno nuotrauka*

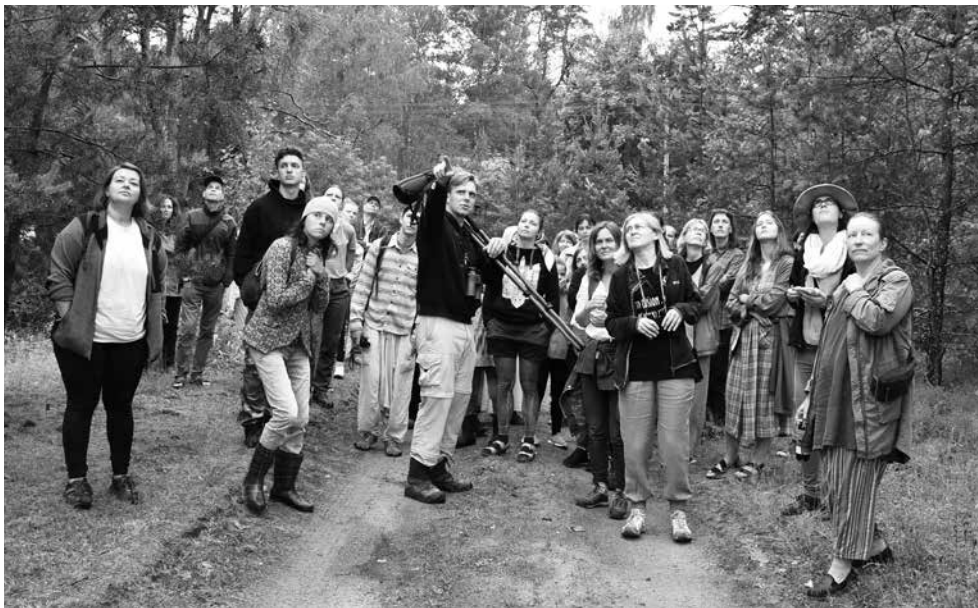
Po vidurdienio festivalio renginiai jau vyko pagrindinėje „Čiulba ulba“ erdvėje – buvusios mokyklos buvusiame stadione. Pirmiausia paskaitų ir kino palapinėje įvyko praktinis seminaras „Kap gieda dzūkai?“, kurį vedė etnomuzikologijos profesorius, muzikos akustikos tyrėjas Rytis Ambrazevičius. Seminaro metu jis suteikė galimybę išgirsti senųjų Marcinkonių krašto dainininkų garso įrašų bei atkreipė seminaro dalyvių dėmesį į subtilias vokales technikas, balso formavimą, spalvą, tartį ir kitus tradicinio dzūkiško giedojimo elementus, kurie ir paverčia dainavimą būtent dzūkišku. Susirinkusiems tai buvo labai įdomu, jie su entuziazmu atliko įvairius pratimus ir kartu su Ryčiu giedojo, siekė kuo geriau suprasti, koks tas dzūkiškas dainavimas ir balso skambėjimas turėtų būti bei kaip jo pasiekti. Po seminaro girdėjau komentarų, kad žmonės labai norėtų daugiau tokių mokymų. Įgytas žinias bei įgūdžius festivalio dalyviai pritaikė jau ir pačiame „Čiulba ulba“, kai vakarais giedodavome prie laužo.

Po dzūkiško giedojimo seminaro buvo amatų laikas. Į antrąją festivalį pasidalyti savo patirtimi, žiniomis ir įgūdžiais prikvietėme tikrai gausų būrį dzūkiškus rankdarbius ir kitus užsiėmimus puoselėjančių žmonių! *Pėtnyčion* festivalio dalyviai galėjo rinktis iš daugybės dirbtuvių: Danutė Juškienė mokė rėminio trikampės skaros audimo, R. Valiukevičienė – linų verpimo rateliu, Lina Kabelkaitė – nosinaičių ir staltiesių siuvinėjimo gelėmis pildymo technika, Danutė Kazimiera Bozienenė – dzūkiškų kaišytinių juostų audimo, Artūras Matonis – keramikos, Laima Saviščenienė – žvakių *lėjimo an lanko*, Romas Norkūnas – gorčių pynimo, jauniausioji meistrė Martyna Krikštolaitytė – dzūkiškų rinktinių juostų audimo, o Algirdas Juškevičius vaikus pamokė pasigaminti medinius skraidukus. Net devynios dirbtuvės nestokojo susidomėjusio jaunimo, o

amatininkai man vėliau prasitarė, kad pasitaikė žmonių, prašiusių jų kontaktų ir panorusių mokytis toliau ir pasibaičius festivaliui. Tai labai džiugu, nes vienas iš festivalio tikslų – ugdyti jaunąją dzūkų amatus puoselėjančią kartą, kuri iš vyresniųjų perimtų šimtmečius kauptas žinias ir patirtį!

Pamiklinus rankas ir susipažinus su senaisiais dzūkų amatais, festivalio dalyvių laukė praktinis seminaras „Kap šokama polkutė?“, kurį vedė buvęs Tradicinių šokių klubo vadovas, tradicinių šokių entuziastas ir mokytojas Daumantas Čepulis. Iš pradžių žmonės, sustoję į bendrą ratą, mokėsi atpalaiduoti kūną ir tradiciniam dzūkų šokimui būdingo žingsnio, paskui polkos trepsėjimo, kol galiausiai turėjo susirasti po porą ir šokti jau susikibę dviese. Mokytojas parekomendavo poromis pasimainyti, kad seminaro dalyviai geriau išmokytų prisitaikyti prie partnerio. Stebėjau, kaip nemaža dalis žmonių, paveikti stilizuotų sceninių tautinių šokių vaizdų, stengėsi išsižadėti tų labiau baletą ar spektaklį primenančių judesių, žingsnių bei laikysenos ir pamažu atrado džiaugsmą bei malonumą tradiciniame šokyje. Žinoma, dar daug praktikos reikės, kad polką šokti pasidarytų lengva ir tai nereikalautų jokio mąstymo, – tačiau tai buvo puikus įvadas ir pradžia! Mokymų rezultatus pastebėjau jau tos pačios dienos *vakaruškoje*.

Po tradicinio šokio seminaro kojas pailsinti ir „pajungti“ protą puiki proga buvo vakare paskaitų ir kino palapinėje vykę renginiai, skirti Dzūkijos gamtos temoms. Pirmasis kalbėjo geografą, Vilniaus universiteto docentas daktaras Jonas Volungevičius, kurio tėviškė – Kabelių kaime. Jis skaitė paskaitą „Kraštovaizdžio raida ir kaita Marcinkonių apylinkėse“, kurios metu pasidalijo, kaip, žvelgdamas į tarp pirštų byrantį smėlį, prakalbino praeitį, papasakojo, kaip kūrėsi ir keitėsi dabar Marcinkonis supančių miškingų teritorijų kraštovaizdis.

Rytinis paukščių stebėjimo žygis su Mariumi Karlonu. *Rūtos Averkienės nuotrauka*

J. Volungevičiaus paskaita nukėlė jos klausytojus net 100 000 metų atgal, tad per valandą festivalio dalyviai suprato, kad tai, kas žmogaus gyvenimo trukmėje atrodo pastovu, gamtoje tėra besimainančio virsmo raibulių akimirka.

Kitas lektorius – ne tik Dzūkijoje, bet ir Lietuvoje gerai žinomas ornitologas, fotografas iš Merkinės, „Ornitostogos“ ir „Birding Lithuania Tours“ įkūrėjas Marius Karlonas. Jis sausakimšai klausytojų palapinei ir žmonėms, kurie jo klausėsi net susėdę aplink ją ant žolės, skaitė paskaitą „Dzūkijos krašto paukštukai“. Paskaitos metu ornitologas papasakojo apie Dzūkijoje gyvenančias paukščių rūšis, įpindamas ir smalsius klausytojus įtraukusią viktoriną – jie patys turėjo įvardyti, kokio paukščio nuotrauką ekrane rodo M. Karlonas. Kai paukštis būdavo įvardijamas, ornitologas papasakodavo apie jo elgseną, gyvenamas buveines ir kitų įdomybių. Paskaitos pabaigoje paukščių žinovas pakvietė visus susidomėjusius išsiruoti į jo vedamą ankstyvą paukščių stebėjimo žygį kitos dienos rytą.

Paskutinis renginys, skirtas Dzūkijos gamtai, buvo susitikimas su gamtininku ir režisieriumi Mindaugu Survila. Jis susirinkusiesiems pristatė dokumentinį filmą „Sengirė“, kuriame užfiksuoti ir Čepkelių raisto gyventojai. Šį filmą jis kūrė net 12 metų. Po šio magiško filmo peržiūros režisierius mielai atsakė į visus klausimus bei pristatė įsteigtą Sengirės fondą, papasakojo apie jo tikslą ir sengirių svarbą bei reikšmę.

Po šio filmo turėjo prasidėti pasidainavimai prie laužo, tačiau karštį ir tvankumą, besitęsusių visą savaitę, netruko atgavinti galinga vasaros liūtis su žaibais, tad savanoriai suskubo paruošti vietas paskaitų palapinėje, kad pasidainavimai galėtų persikelti po stogu. Čia visi, draugiškai susispaudę, pritarė Vilniaus universiteto folkloro ansamblio „Ratilio“ ir „Vilnelės“

vedamoms dzūkiškoms dainoms. Lietus rimo, tad nušvito viltis, kad *vakaruška* galės vykti lauke, kaip ir buvo planuota.

Pirmieji šokiams jau sutemus grojo muzikantai iš Varėnos – Varėnos šaulių kapela. Šokti buvo lengva ir gera, nes nebebuvo taip karšta, kaip iki šiol. O ir žmonių festivalyje jau buvo gerokai daugiau nei pirmąjį vakarą, tarp jų gerai mokančių šiuos šokius – taip pat nemažai. Paskutinius kapelos griežiamus šokius užpylė vėl sugrįžęs lietus, bet šokančiųjų jis neišgąsdino. Kadangi ne tik pliaupė, bet ir pakilo stiprus vėjas, antrieji šokių muzikantai – ansamblio „Ratilio“ kapela – ėmė dvejoti, ar nuo vėjo nešamo lietaus nenukentės instrumentai, tad galiausiai šokiai persikėlė į didžiąją palapinę. Iš pradžių maniau, kad vargiai ten tilpsime, bet „Ratilio“ grojo tokius šokius, kad puikiausiai joje išsitemkome, o savanoriai pasirūpino, kad erdvės būtų kuo daugiau – suskleidė ir išnešiojo visas kėdes į patį palapinės galą. *Sukcinis paskucinis* išvedė šokėjus ir laukan, nes lietus jau rimo, ir taip gaiviai buvo baigta antroji festivalio diena.

Subatos rytą susidomėję paukščių gyvenimu žmonės pradėjo labai anksti – 6.30 val. jau pajudėjo netikėtai gausus „Žygis paukštukų klausyc ir žūrėc“, vedamas M. Karlonu. Jame dalyvavę žmonės, naudodami tam skirtą optiką, galėjo stebėti paukščius, išmokti skirti jų balsus. Grįžę dalijosi neparkartojamais išpūdžiais. Pati, deja, negalėjau dalyvauti, nes tiek pasiruošimo, tiek pirmųjų festivalio dienų metu labai mažai miegojau. Ir jaučiau, kad turiu išmiegoti bent 5 valandas, kad „atlaikyčiau“ likusias dvi festivalio dienas.

Papusrėčiavę žmonės rinkosi į paskaitų palapinę, kurioje L. Purlienė skaitė paskaitą „Mūs Dėdė Juozas: Averkos asmenybės žavesys ir įtaka Vylniaus miesto pol'k'loro ansamblių

dzūkiško tautosakos atlikimo sampratai“. Ši paskaita buvo veikiau Laimutės prisiminimų skrynelės atvėrimas, prie kurio prisidėjo ir pakviestas J. Averkos sūnus Gintaras Averka. Jis taip pat pasidalijo prisiminimais apie tėtį. Pabaigoje Laimutė susirinkusiuosius pakvietė padainuoti J. Averkos mėgstamiausių Marcinkonių krašto dainų.

Kitas renginys, skirtas paminėti J. Averkai, – tai Vytauto Daraškevičiaus fotografijų parodos „Atmenanc Dėdį Juozų“ atidarymas. Autorius trumpai papasakojo apie savo santykį su J. Averka ir tai, kokius užfiksuotus įvykius galima pamatyti nuotraukose. Pievoje greta pušynėlio ant molbertų puikavosi didelės fotografo atrinktos nuotraukos, kuriose – įvairios J. Averkos veiklos Vilniuje ir Marcinkonyse gyvenimo akimirkos, jo kelionė su Marcinkonių etnografiniu ansambliu į Olandiją, Dėdė Juozas savo tulpių lysvėje prie namelio Pavilynėje, akimirkos iš jo gimtadienių, į kuriuos susirinkdavo ne tik Vilniaus ansambliai, bet atvykdavo ir marcinkoniškiai... Parodos eksponavimu, pasitelkdama savanorių pagalbą, pasirūpino kruopščioji Lena Sinkevičienė iš Varėnos kultūros centro. Šią parodą specialiai eksponavome lauke – mano sumanymas buvo toks: norėjau, kad J. Averka ne tik iš dangaus matytų, bet ir iš fotografijų žvelgtų į tai, kas vyksta jo gimtuose Marcinkonyse, kad matytų, kaip jaunimas šoka ir dainuoja jo numylėtas *senų motulių giesmelas*, kaip amatauja... Po festivalio šią parodą dar eksponavome ir rengėme pristatymus-susitikimus Merkinėje, Perlojoje, Varėnoje, Valkininkuose, Žilinoose, o lapkričio 28-ąją – J. Averkos gimimo dieną – Vilniaus mokytojų namuose, kur ir vykdavo jo dzūkiškų dainų kupinos gimtadienio šventės.

Atidarius parodą, festivalio scenoje prasidėjo koncertas

„Kap dainuodavo Dėdė Juozas“. Koncertą vedė L. Purlienė, o jį pradėjo paties J. Averkos įkurtas Marcinkonių etnografinis ansamblis, o toliau J. Averkos dainas, išmoktas iš jo paties arba garso įrašų, atliko Vilniaus universiteto folkloro ansamblis „Ratilio“, Varėnos kultūros centro f. ansamblis „Žeiria“, Matuizų kultūros centro f. ansamblis „Verbena“, Druskininkų KC f. ansamblis „Stadašėlė“, Vilniaus miesto f. ansambliai „Vilniaus dzūkuliai“, „Labingis“, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės f. ansamblis „Vilnelė“, Merkinės jaunimo etnokultūros klubas „Kukumbalis“ ir pavieniai dainininkai. Labai džiaugiuosi šiuo koncertu ir apskirtai tokia paskata ansambliams bei klausytojams atrasti Dėdės Juozo paliktą dainų skrynelę – ansamblių vadovai negailėjo gražių žodžių apie J. Averkos dainų įrašus, pasakojo, kad net buvo sunku išsirinkti, kurių dainų mokytis – viena už kitą gražesnės! Džiaugiuosi, kad šis festivalis ir jo keliami reikalavimai yra puiki proga daliai folkloro ansamblių atnaujinti savo repertuarus, susipažinti su šiuo pateikėju ir jo palikimu. Šito koncepto nežadame atsisakyti ir kasmet jį pritaikyti vis pagal kitą vietovę.

Popiet – jau antrosios festivalio amatų dirbtuvės. Šeštadienį „Čiulba ulba“ dalyviai iš Danutės Juškienės mokėsi vilnonių siūlų dažymo augaliniais dažais paslapčių, iš Ievos Šidlaitės – kaip panaudoti Dzūkijos pievų vaistažoles gėrimams gaminti, Romas Norkūnas mokė pinti dėžutes iš karnų, Laima Saviščevienė – išsikarpyti iš popieriaus užuolaidėles langams ir kitus namų papuošimus, Algirdas Juškevičius – išsidrožti medinius šaukštus, Vilma Žukauskienė sukvietė vaikus pramokti žaisti senųjų judrių dzūkų žaidimų. Antrą dieną taip pat tęsėsi jau penktadienį prasidėję verpimo, keramikos, juostų audimo mokymai. Prisimenu, kaip tądien prie manęs pribė-

Koncertą „Kap dainuodavo dėdė Juozas“ pradeda Marcinkonių dainininkai. Augusto Černiausko nuotrauka

Po koncerto po šilus pasklinda jo dalyviai. *Vidmanto Balkūno nuotrauka*

go jauniausia dalyvavusi mokytoja Martyna ir susijaudinusi pasakė, kad rinktinių juostų audimo, kuris, kaip ji manė, kad nelabai kam berūpi, iš jos mokytis ir po festivalio užsinorėjo net trys merginos! Visas festivalis buvo kupinas gerų emocijų, bet tokie akivaizdūs teigiami pokyčiai smarkiai virpino *dūšiu*.

Pavakarėje veiksmas tęsėsi didžiojoje palapinėje. Čia vyko paskaitos bei diskusija, skirta dzūkų tapatybės bei identiteto temoms. Pirmąją paskaitą „Dzūkų geografinės tapatybės ištakos: ar Alytus Sūduvon, o Suvalkai – Dzūkijon?“ skaitė etnologas, istorikas, humanitarinių mokslų daktaras Vytautas Tumėnas. Jis paskaitos metu pasakojo, kokie buvo senoviniai Lietuvos žemių vardai, kaip jie kito, kada susikūrė dabartiniai pavadinimai ir sampratos, kokia yra dzūkų žemių aprėptis pagal dabartinį manymą, kokia dzūkų vardo kilmė ir kas jį išgarsino. Nors ir po paskaitos ne vieno galvoje kirbėjo daugiau klausimų nei atsakymų, visi buvo patenkinti ir dėkojo už tiek apmąstymų sukėlusią paskaitą, nenustojo domėtis ir po paskaitos laiko, vis kalbindami V. Tumėną festivalio erdvėje.

Danutė Valentukevičienė skaitė negalėjusios atvykti kolegės Vilijos Ragaišienės pranešimą „Dzūko paveikslas Piecinių pietų aukštaicų šnektų žodzynan“, kuriame, remiantis įvairiomis fiksuotomis dzūkų šnekteje frazėmis, buvo piešiamas dzūko charakteris, būdas. Pakeitusi Viliją ir pristačiusi jos parengtą pasakojimą, Danutė paskaitė ir savo parengtą pranešimą „Dėl ko Juozui Averkai svarbu buvo šnekėc dzūkiškai?“, kuriame atskleidė Dėdės Juozo motyvą net ir antrąją gyvenimo pusę gyvenant Vilniuje neišsižadėti dzūkiškos tapatybės, puoselėti tarmę bei mokytis dzūkiško dainavimo bei šokio Vilniuje tuo metu tiesiog „dygusius“ folkloro ansamblius.

Danutė surengė dzūkišką viktoriną, užvedusią tiek dzūkus, tiek Dzūkijos svečius ar naujakurius spēlioti ir sukti galvas, ką reiškia tam tikri žodžiai ar kaip reikėtų suprasti dzūkų šnekteje paplitusius frazeologizmus, palyginimus. Atspėjusieji buvo apdovanoti prizais – festivalio išleista tarmine atributika.

Subatos vakarų įvyko renginys, kurio įrašą net dabar paklausau bent sykį per mėnesį – tai diskusija „Dzūkai. Vakar. Šiandien. Rytoj?..“. Šiai diskusijai, skirtai aptarti regioninės tapatybės vaidmenį moderniaame XXI a. lietuvių gyvenime, sukviečiau įvairių sričių atstovus: filosofę, visuomenėje įsigalėjusios individo kūrybingumo ir buvimo tradicijoje priešpriešos tyrinėtoją Jurgą Jonutytę, žurnalistą, žurnalistinės erdvės „Nara“ redaktorių, tinklalaidžių vedėją Karolį Vyšniauską, geografę, specialistę Lietuvos regionavimo klausimais Almą Ragauskaitę, dzūkų poetą, tarmiškų kalendorių leidėją Juozą Žitkauską, tarmėtyrininkę, kilusią iš Lazdijų krašto, vyriausiąją Lietuvių kalbos instituto mokslo darbuotoją Astą Leskauskaitę, folkloristą, etnomuzikologijos profesorių alytiškį, įsikūrusį Klaipėdoje, Rimantą Sliužinską bei publicistę, kūrybinių industrijų ir komunikacijos srities dalykų dėstytoją, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantę Rūtą Latinytę. Diskusiją moderuoti pakvietėme kilusį iš Merkinės apylinkių ir puikiai tebedzūkuojantį Marių Eidukonį – LRT Klasikos laidų vedėją. Apie įvykusią diskusiją ir joje iškeltas idėjas būtų galima parašyti atskirą panašios apimties straipsnį, tad nuoširdžiai kviečiu susirasti mūsų „Youtube“ kanalą „Dzūkų kultūros festivalis ČIULBA ULBA“ ir tarp jame publikuotų renginių dokumentacijų susirasti ir paklausti šią diskusiją. Ji palietė daugybę temų – iš kiekvienos jų būtų galima plėtoti vis

naujas diskusijas. Keliomis antrojo festivalio diskusijoje išsakytomis mintimis pasidalysiu straipsnio pabaigoje ir paliksiu jas kiekvienam apmąstyti, su jomis pabūti.

Po diskusijos vyko dokumentinio filmo, parengto iš archyvinių vaizdo įrašų „Kalba Dėdė Juozas“, peržiūra. Lietuvių tautosakos archyve saugomą medžiagą pristatė J. Averką pažinusi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvo vyresnioji mokslo darbuotoja Rūta Žarskienė. Filmuotoje medžiagoje J. Averka buvo kalbinamas Gražinos Kadžytės jau paskutiniai gyvenimo metais (1997 m.) savo namelyje Pavilnyje. Tiek mudu su Roku montuodami vaizdo medžiagą, tiek festivalio kino žiūrovai liko pakerėti Dėdės Juozo šviesos, nuoširdumo, puikios atminties ir gero humoro jausmo. Neslėpsiu, kai pavasarį karpėme ir montavome šį filmą, abudu jautėmės tarsi prisartinę prie J. Averkos, o aš viduje labai liūdėjau, kad nespėjau jo gyvai pažinti, pabendrauti.

Gana prisėdėjom – čėsas aic giedoc! Šeštadienio vakaras jau giedras, tvankuma išvaikyta vakarykštės liūtis. Daugybė žmonių susirinko aplink didįjį festivalio laužą. Tą vakarą savo dainomis dalijosi Matuizų kultūros centro f. ansamblis „Verbena“, Merkinės jaunimo etnokultūros klubas „Kukumbalis“ ir Vilniaus m. folkloro ansamblis „Labingis“. Gera buvo matyti, kaip dzūkų dainos jungia visus: amatininkus ir akademikus, jaunus ir senus, kaimo žmones bei iš miestų atvykusius ieškoti dzūko šaknies. Su kiekvienu vakaru festivalio dalyviai dainavo vis drąsiau, vis garsiau. Atrodė, net Marcinkonys aidėjo nuo galingo balsų skambesio!

Šeštadienio ir sekmadienio naktį įvyko vienas įdomiausių renginių, skirtų J. Averkos atminimui. Po dokumentinio filmo peržiūros ryžtingiausias ir labiausiai savo jėgomis pasitikinčius festivalio dalyvius autobusas išvežė į Merkinę, iš kurios prasidėjo naktinis istorinis-patyriminis žygis „Slaptais knygnešiu takais“. Žygio maršrutą, kurio ilgis – net 25 kilometrai, remdamasi J. Averkos prisiminimais, mano prašymu rekonstravo Dalia Blažulionytė. Šio žygio tikslas buvo perpartitį supažindinti jaunimą su lietuviškos spaudos platinimo darbu lenkų okupacijos metais, kai Marcinkonys priklausė Lenkijai, o Merkinė – Lietuvai. J. Averka kartu su bendražygiais išsiruodavo pėsčiomis į Merkinę ir grįždavo nešini lietuviškų knygų bei žurnalų ryšuliais atgal. Demarkacinę sieną

akylai saugodavo pasieniečiai, o už vienos lietuviškos knygos pernešimą grėšė 7 metai kalėjimo. Darbas buvo nelengvas ir labai rizikingas, tad knygnešiai sukdavo neįtikėtinų būdų, kaip nepastebėtiems kirsti sieną. Šiuos pasakojimus žygio dalyviai išgirdo dokumentikos peržiūros metu ir paskui galėjo pritaikyti praktikoje patys. Kurdama programą ir dalydamasi mintimis su L. Purliene nutariau, kad turbūt negali būti geresnio būdo pristatyti knygnešystės temą nei šis. Taigi panoręs išmėginti knygnešio dalią jaunimas Merkinėje gavo ryšulius knygų, kurias turėjo parnešti į Marcinkonių kapinyne esantį svirną – po juo J. Averka drauge su bendražygiais slėpdavo knygas, o paskui dalydavo, kaip pats pasakojo, „susipratusiems“ žmonėms. Pati, deja, žygyje nedalyvavau, nes turėjau likti festivalyje *daboc vakaruškos*, bet iš jį įveikusiujų girdėjau puikius įspūdžius ir tikrai džiūgavau, kad jį surengėme.

Padainavus atėjo laikas *paskuciniam* „Čiulba ulba“ *tanciam*. *Subatos vakaruškon grajino* „Ratilio“ ir „Vilnelės“ muzikantai. Gal dėl to, kad paskutinė festivalio vakaruška, o gal dėl to, kad pagaliau žmonės visiškai išlaisvėjo ir įsidrąsino šokti, atrodė, kad *šokiai nigdi nesbaigs*. Šokėjai prašė dar ir dar, gausiai trypė ir nepailso. Manęs jau kojos nebelaikė ir net šiek tiek baisu darėsi pagalvojus, kad reikės atsikelti ir sukoordinuoti dar laukiančios paskutinės festivalio dienos programą bei viso antrojo „Čiulba ulba“ uždarymą. Viduje plėšiausi tarp noro šokti drauge su visais ir sveiko proto balso, kuris sakė „Eik ilsėtis, rytoj laukia dar viena svarbi diena“. Šokiai pasibaigė. Jau maniau, kad eisiu gulti, bet tada savaimė, netikėtai ir natūraliai prasidėjo antrieji (nebeorganizuoti) dzūkiški pasidainavimai. Žmonės, susikabinę per pečius, giedojo vieną po kitos dzūkiškas giesmes. Į ratą buvome įtraukti ir mudu su vyru. Man buvo taip gera liudyti šį stebuklą Dzūkijos žemėje, kad apieėjimą miegoti nė negalėjau pagalvoti. Mes drauge su kitais naktinėtojais ilgai dainavome, kol galiausiai švintant nuėjome ilsėtis. Guldamasi žinojau, kad protingiau būtų buvę kristi lovon laiku ir atsibusti anksti, pasirūpinti, viską sustyguoti ir įgyvendinti likusią programą. Tačiau šaukštai po pietų. Vis tiek nesigailėjau, nes tai, ką liudijau tą naktį, mano širdyje iki šiol sukelia pačius geriausias jausmus.

Tęsinys kitame žurnalo numeryje.